

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

основи застосування інформативних технологій у вищій технологічній освіті – К.: ІЗМН, 1997. – 180 с.

6. Костишин Е.І. Обґрунтування структурних компонентів економічної культури старшокласників // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУУ. –

2007, вип. 17.8. – С. 317 – 326.

7. Талызина Н.Ф. Управление процессом управления знаний, 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 219 с.

8. Шпак О. Формування економічних суб'єктів – невід'ємна складова професійно-педагогічної діяльності освітянських кадрів // Молодь і ринок. – 2004. – № 1 (7). – С. 25 – 33.

Юрій Сичевський, аспірант кафедри англійської мови та перекладу

Національної академії Державної прикордонної служби України

ім. Б. Хмельницького

м. Хмельницький

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО- ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ

У статті висвітлено результати експериментального дослідження формування відповідальності як професійно-особистісної якості майбутніх офіцерів-прикордонників.

Постановка проблеми. Необхідність розв'язання проблеми формування відповідальності як важливої професійно-особистісної якості офіцерів-прикордонників вимагає створення відповідної педагогічної технології, дієвість якої потребує проведення експериментальної перевірки.

Аналіз останніх досліджень. Питанню дослідження відповідальності як психолого-педагогічної проблеми присвятили свої роботи чимало військових педагогів і психологів, зокрема В.О. Балашов [2], А.В. Барабанщиков [3], А.В. Німчінінов [5], І.О. Томківа [6], О.В. Торічного [7] та ін. Ці дослідники розглядають відповідальність як значущу професійно-особистісну якість військовослужбовців. Водночас, за всієї безперечної теоретичної і практичної значущості цих досліджень, необхідно вказати, що в жодному з них не проводилося експериментальне дослідження формування відповідальності як професійно-особистісної якості майбутніх офіцерів-прикордонників.

Метою статті є висвітлення результатів експериментального дослідження формування відповідальності як професійно-особистісної якості майбутніх офіцерів-прикордонників, яке здійснювалось у межах формувального експерименту на базі Національної академії

Державної прикордонної служби України з 2005 до 2007 року.

Виклад основного матеріалу. Формувальний експеримент було проведено в два етапи, які можна умовно позначити як етап цілепокладання та етап моделювання майбутньої професійної діяльності.

На етапі цілепокладання основну увагу було приділено залученню курсантів до процесу формування відповідальності шляхом сумісної з викладачем діяльності з формулювання цілей навчання у ВВНЗ, визначення умов, шляхів і засобів досягнення поставленої мети, а також через їх активну участь в самооцінці рівнів сформованості компонентів відповідальності.

Згідно з проведеним аналізом наукової літератури (Гамула [4], Афанасьєв [1]) і вивченням практики роботи ВВНЗ зроблено висновок, що для ефективного формування відповідальності у курсантів як майбутніх офіцерів на цю особистісну якість необхідно впливати в цілісності, враховуючи мотиваційний, гностичний, вольовий та емоційний компоненти. Виходячи з цього, шляхом анкетування було проведено проміжний контрольний зріз першого етапу експериментального дослідження.

Комплексний аналіз результатів анкетування курсантів дав змогу виявити рівні сформованості

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

компонентів відповідальності. Для курсантів експериментальних груп характерним є середній і низький рівні сформованості мотиваційного компонента відповідальності, середній рівень гностичного, низький – вольового, середній – емоційного компонента. З урахуванням цього було визначено напрями подальших педагогічних дій щодо переведення несформованих компонентів відповідальності на вищий рівень – включення курсантів у педагогічну діяльність з формування відповідальності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України.

Для того, щоб курсанти прийняли мету педагога, а сам він став їх союзником у її досягненні, передбачалося забезпечити чітке усвідомлення курсантами професійних цілей. Для цього в навчальних ситуаціях на матеріалі навчальних завдань курсантам було надано можливість ознайомитися з суттю цілепокладання, його складовими елементами, ідеальним і матеріальним етапами. При цьому зверталось увагу курсантів на важливість аналізу умов, визначення засобів і шляхів досягнення поставленої мети, роль цілеспрямованої навчальної діяльності у формуванні відповідальності офіцера-прикордонника. Таким чином, курсантів було залучено до нового для них “світу цілепокладальної діяльності”. На цьому етапі експерименту важливим методом організації навчальної діяльності курсантів було визначено самостійну роботу та самоконтроль.

У кінці першого семестру навчання було проведено другий контрольний зріз і заміряно рівні сформованості відповідальності у курсантів експериментальних і контрольних груп на основі педагогічної оцінки.

Після закінчення першого етапу формуального експерименту було проведено кореляційний аналіз між рівнем відповідальності курсанта (на основі середньої самооцінки і педагогічної оцінки) та загальною навчальною успішністю за результатами сесії (загальновідомо, що саме сесія досить повно свідчить про відповідальне ставлення курсантів до навчання).

Результати, одержані на першому етапі формуального експерименту, дають підставу для висновків:

1) для успішного досягнення мети – формування відповідальності як професійно та особистісно значущої якості курсантів – необхідно використовувати педагогічні засоби, передбачені змістом дидактичного, професійного та організаційно-педагогічного компонентів професійно спрямованого комплексу навчальної дисципліни. Для цього необхідно:

- проводити бесіди про зміст діяльності офіцера-прикордонника, вимоги до особистісних і ділових якостей офіцера ДПС України, сутність відповідальності курсанта як майбутнього офіцера;

- ознайомлювати першокурсників з педагогічними вимогами щодо прав і обов’язків курсантів у їх новій соціальній ролі – майбутніх офіцерів-прикордонників;

- на прикладах навчальних ситуацій давати поняття курсантам про сутність цілепокладання та його складові елементи;

- показувати важливість визначення засобів, умов, шляхів досягнення поставленої мети;

- обґрунтовувати роль цілеспрямованої навчальної діяльності у формуванні відповідальності офіцера;

- переконувати курсантів у тому, що цілепокладання є найважливішою складовою частиною будь-якої діяльності, зокрема навчальної і військово-професійної;

2) форми самостійної діяльності курсантів (робота зі структурно-логічними схемами навчальної дисципліни, виконання індивідуальних завдань, робота в підгрупі, самоконтроль) є досить ефективними при організації навчальної діяльності курсанта та допомагають формувати відповідальність як професійно та особистісно значущу якість.

На другому етапі формуального експерименту, тобто етапі моделювання майбутньої професійної діяльності, для подолання формального ставлення курсантів до навчання та з метою посилення уваги до організаційно-педагогічного і професійного блоків навчального комплексу дисциплін робилися спроби перевести курсантів молодших курсів на “позицію фахівців”. Це відповідало меті навчання курсантів у ВВНЗ – професійно-особистісному становленню майбутніх офіцерів-прикордонників.

Відповідно до мети цього етапу дослідницько-експериментальної роботи за допомогою викладачів спеціальних кафедр було визначено стрижневі поняття у програмі вивчення спеціальних дисциплін, найбільш актуальні для професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників у галузі охорони та захисту державного кордону (поняття державного кордону, технічні засоби охорони кордону, оперативно-службова діяльність, система охорони державного кордону, прикордонна смуга, прикордонний район та ін.). На їх основі було розроблено і включено до діяльності курсантів систему навчально-професійних завдань, які вводились до навчального процесу за логікою поетапного ускладнення:

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

1) допоміжні професійні завдання були побудовані на матеріалі дисциплін загальноосвітнього циклу. Передбачалося, що за їх допомогою курсанти повинні відпрацювати вміння приймати відповідальні рішення в типових умовах майбутньої професійної діяльності;

2) спеціалізовані професійні завдання були побудовані на матеріалі дисциплін за фахом і передбачали навчання курсантів обґрунтовано вибирати варіант рішення з кількох запропонованих;

3) міждисциплінарні професійно-орієнтовані завдання передбачали комплексне застосування курсантами знань із загальноосвітніх і спеціальних дисциплін, при їх розв'язанні курсанти повинні були зробити відповідальний вибір варіанту рішення, оптимального щодо умов майбутньої професійної діяльності;

4) комунікативно-організаційні завдання були побудовані на матеріалі дисциплін загальноосвітнього циклу, вони передбачали моделювання взаємодії у діяльності офіцерів-прикордонників і стимулювали процес самостійного прийняття курсантами відповідальних організаційних рішень.

У кінці етапу моделювання службової діяльності було проведено завершальний контрольний зріз. Він уможливив виявити тенденцію до збільшення відповідальності, підвищення самостійності та ініціативності курсантів експериментальних груп. У контрольних групах цього виявлено не було. Окрім цього, у курсантів експериментальних груп помітним є зростання рівня сформованості усіх компонентів відповідальності: гностичного, мотиваційного, вольового та емоційного.

Таким чином, результати, одержані на завершальному етапі експериментального дослідження, дали змогу зробити певні висновки.

1. Порівняльний аналіз абсолютної зміни рівнів розвитку відповідальності у всіх групах за чотирма зрізами показав, що в експериментальних групах зросла кількість курсантів з високим рівнем відповідальності. Помітними є зміни і щодо кількості курсантів з середнім і низьким рівнями відповідальності як щодо збільшення, так і зменшення – за рахунок курсантів групи ЕГ-2.

У контрольних групах КГ-1 і КГ-2 абсолютні позитивні і негативні зміни щодо кількості курсантів з високим, середнім і низьким рівнями відповідальності відбувалися в основному за рахунок курсантів з нестійкою відповідальністю, у результаті чого кількість курсантів за всіма рівнями відповідальності змінювалася як щодо збільшення, так і зменшення.

2. Статистичний аналіз даних показав, що формування відповідальності курсантів на різних етапах експерименту проходило різними темпами. Відповідальні курсанти відразу, з початком навчання у Національній академії ДПСУ, активно включилися у спільну діяльність щодо визначення мети, шляхів і засобів розвитку професійної якості, вони не були пасивними при виконанні навчальних обов'язків. У кінці етапу цілепокладання ми зробили висновок про недостатність використаних педагогічних дій для прискореного формування відповідальності майбутнього військового фахівця.

У кінці другого етапу формування експерименту ("моделювання майбутньої професійної діяльності") значення відносного приросту показника відповідальності вказувало на найбільшу швидкість зміни кількості курсантів з високим рівнем відповідальності. Це свідчить про те, що використані на етапі моделювання педагогічні дії мали значний вплив на підвищення відповідальності курсантів, які у процесі вивчення навчальних дисциплін відчували інтерес до навчально-професійної діяльності, зайнявши позицію фахівців.

3. Для виявлення "внутрішніх причин" змін, які відбуваються при формуванні відповідальності курсантів, проаналізовано динаміку "приросту" компонентів відповідальності курсантів експериментальних груп на кожному етапі формування експерименту.

Було виявлено, що на етапі цілепокладання найбільший приріст мав гностичний компонент. Кількість курсантів, які глибоко усвідомлюють свої навчально-професійні обов'язки, зросла в середньому на 51 % в порівнянні з початком етапу. Виявлено, що вольовий компонент формувався повільніше, ніж інші. Це можна пояснити тим, що курсанти молодших курсів перебувають на початку професійного самовизначення (етап професійної адаптації). Було також виявлено, що на етапі моделювання професійної діяльності зросло значення показника відносного приросту для мотиваційного компонента. Це свідчить про адаптацію курсантів до нової системи навчання і прояву їх самосвідомості, про посилення професійної спрямованості в особистості майбутнього офіцера Державної прикордонної служби України. Швидкого приросту кількості курсантів з високим рівнем емоційного компонента відповідальності ми не очікували, оскільки враховували, що звикання першокурсників до педагогів та нових однокурсників ускладнює зовнішній вияв їх почуттів. Проте зрізи показали збільшення кількості курсантів з високим рівнем

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

емоційного компонента. Як показала експериментально-дослідницька робота, це відбулося на етапі моделювання професійної діяльності. З найбільшою швидкістю на етапі моделювання формувалася вольовий компонент відповідальності.

4. Динаміка навчальної успішності як одного з показників відповідальності майбутніх офіцерів-прикордонників підтвердила в цілому ефективність розробленого нами навчального комплексу. Викладачі таких дисциплін, як “Іноземна мова”, “Математика” та інших, в тому числі й спеціальних, підтвердили зростання загального рівня відповідальності в експериментальних групах, особливо в групі ЕГ-1.

5. Для визначення впливу дидактичного, професійного і організаційно-педагогічного компонентів навчального комплексу дисциплін на формування відповідальності майбутнього офіцера-прикордонника було проведено опитування-бесіду з курсантами другого курсу. Педагогічними засобами, які вплинули на формування відповідальності майбутніх офіцерів-прикордонників (на думку курсантів, у порядку зменшення значущості), є:

- педагогічні бесіди про спеціальність і вимоги професії до якостей офіцерів-прикордонників, індивідуальні бесіди педагога з курсантом про мету навчання у ВВНЗ, про умови розвитку курсанта як офіцера;

- проведення навчальних ділових ігор, які моделюють професійну діяльність офіцера ДПСУ, зокрема, те, як він приймає поточні тактичні та стратегічні відповідальні рішення;

- виконання комплексу індивідуальних і творчих завдань, орієнтованих на майбутню професію;

- самостійне вивчення навчального матеріалу з використанням структурно-логічних схем і методичних розробок;

- регулярна перевірка і самоперевірка знань, диктанти, тести, які стимулюють формування відповідальності.

Опитування курсантів підтвердило, що виконання професійно спрямованих індивідуальних завдань і моделювання професійної діяльності в навчанні викликали інтерес в усіх майбутніх офіцерів-прикордонників, тому що вони мали можливість працювати самостійно і продуктивно, в атмосфері творчої співпраці і товариської взаємодопомоги в колективі.

Висновки. Таким чином, результати, отримані під час дослідно-експериментальної роботи, підтвердили правильність гіпотези дослідження про доцільність використання педагогічної

технології формування відповідальності у майбутніх офіцерів-прикордонників. Проте це дослідження не претендує на вичерпний розгляд проблеми формування відповідальності у майбутніх офіцерів-прикордонників, а пропонує один зі шляхів її розв’язання. Подальшого вивчення потребують проблеми взаємозалежності при формуванні відповідальності в навчально-професійній діяльності у курсантів молодших і старших курсів, розробка механізмів формування соціальної відповідальності майбутніх офіцерів-прикордонників, вивчення зв’язку процесів формування відповідальності у школі та ВВНЗ.

1. Афанасьєв А.О. Проблема відповідальності у сфері військово-професійної діяльності // Збірник наукових праць філософського факультету: філософія, соціологія, психологія №4, ч. I. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, 2000. – С. 72 – 78.

2. Балашиов В.А. Формирование профессиональных качеств у слушателей-пограничников в процессе профессионального обучения: Дис. ...канд. пед. наук. – Хмельницький, 1996. – 263 с.

3. Барабанщиков А.В. Психология и педагогика высшей военной школы. Учебное пособие. – М.: Воениздат, 1989. – 365 с.

4. Гамула І.А. Формування відповідальності в курсантів військових інститутів. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ, 2002. – 204 с.

5. Нимчинин А.В. Формирование ответственности как профессионально-личностного качества у курсантов младших курсов военного вуза. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Саратов, 2005. – 185 с.

6. Томків І.О. Основи навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі: Підручник. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2003. – 204 с.

7. Торічний О.В. Удосконалення педагогічної підготовки слухачів вищої школи на основі сучасних освітніх технологій: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Хмельницький, 1999. – 18 с.

~~~~~

“Роботящим рукам,
Роботящим умам
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять
І посяєне жать
Роботящим...”

Тарас Шевченко
Пророк України

~~~~~